

UVODNE NAPOMENE

Savremeni svet karakteriše najinamičniji i neposredno revolucionaran razvoj proizvodnih snaga. Kao takve, proizvodne snage uslovljavaju stalnu izmenu proizvodnih odnosa, tj. evoluciju samih društveno-ekonomskih i političkih odnosa. Suština ovih promena, shvaćenih kao menjanje produkci- onih odnosa, uslovljena je i podstaknuta napretkom nauke i tehnike poslednjih decenija, a izražava se neposredno u preo- vladajućim ekonomskim zakonima reprodukcije koji karak- terišu dati način proizvodnje.

Od značaja je, sa tog stanovišta, da se razmotri karakter savremenih materijalnih proizvodnih snaga, metodologijom koju je Marks nazivao »kritičkom istorijom tehnologije«, i evolucija proizvodnih odnosa društava koji ih uslovljavaju, nbrzavaju i asmeravaju razrešavajući protivurečnost dru- štveno-ekonomske pozicije proizvođača.

Prisustvuje ogromno gomilanje materijalnih proizvodnih snaga. Istovremeno su i proizvodni odnosi prolazili kroz izmenu sadržaja reprodukcije. »Društveni odnosi, u ko- jima pojedinci proizvode, društveni odnosi proizvodnje menjaju se, dakle, i preobražavaju se s promenama i razvit- kom materijalnih sredstava za proizvodnju, proizvodnih sna- ga. Odnosi proizvodnje u svojoj celini čine ono što se zove društveni odnosi, društvo, i to društvo na određenom, isto- rijskom stupnju razvitka, društvo osobenog karaktera kojim

se ono razlikuje od drugoga.«¹ U tim uslovima menja se i društvena pozicija proizvođača koja sa svoje strane utiče na »materijalnu proizvodnju«. »Čovek je sam osnova svoje materijalne proizvodnje kao i svake druge koju obavlja. Prema tome, sve okolnosti koje utiču na čoveka, na subjekt proizvodnje, modifikuju manje ili više sve njegove funkcije i delatnosti kao tvorca materijalnog bogatstva, robe. U tom pogledu može se doista pokazati da svi ljudski odnosi i sve funkcije, ma na koji način i kada se pojavili, utiču na materijalnu proizvodnju i manje je ili više određuju.«²

Prisutan je niz teorijskih osvrta vezanih za ova pitanja. Neki od njih iznose validne naučne rezultate. Drugi, pak, zbog nedostatka adekvatnog analitičko-metodološkog pristupa bave se deskriptivnim objašnjenjima revolucionarnog prevrata proizvodnih snaga ostvarenih u formi naučno-tehničke revolucije. Ova literatura neguje analizu samo spoljne strane pojave. Ona naučno-tehničku revoluciju pokušava da identifikuje, posmatrajući je izvan kompleksa proizvodnih snaga, kao pojavu novih naučnih oblasti; veći stepen diferencijacije i integracije nauka; prerastanje nauke u neposrednu proizvodnu snagu; povećanje uloge matematike u nauci; osvajanje kosmosa; istraživanje međuplanetarnog prostora itd. Suština zakonitosti koje izazivaju obilje ubrzanih promena ostaje izvan ovih analitičkih opusa. Sve je to imalo uticaja na orijentaciju ovog istraživanja, na razmatranje ispoljavanja opštih zakonitosti ekonomije i utvrđivanje specifičnih i zajedničkih zonomernosti razvoja savremenih načina proizvodnje. Otuda i opravdanje što je istraživanje ispunjeno »analizom empirijski datih okolnosti« (Marks).

Revolucionisanje proizvodnih snaga savremenog društva uslovljava karakter ekonomskih odnosa reprodukcije i zakonito teži ka višem načinu proizvodnje. Otuda se i postavlja, kao zadatak analize, »reprodukcija društvenih odnosa« (Marks) na datom stepenu razvoja proizvodnih snaga, upravo imajući u vidu prisutne elemente naprednijeg načina proizvod-

¹ Karl Marks, *Najamni rad i kapital*, Izabrana dela, I, »Kultura«, Beograd 1949. god., str. 71.

² Karl Marks, *Teorije o višku vrednosti*, »Kultura«, Beograd 1955, I knjiga, str. 354.

nje. »Dospevši na izvestan stupanj zrelosti, određeni istorijski oblik biva odstranjen i pravi mesto jednom višem istorijskom obliku. Da je nastupio momenat ovakve krize, pokazuje se čim protivurečnost i suprotnost među odnosima raspodele, a stoga i određene istorijske forme njima saobraznih odnosa proizvodnje, s jedne strane, i proizvodnih snaga, sposobnosti za proizvodnju i razvitak njenih činilaca, s druge strane, dobije širinu i dubinu. Tada nastupa sukob između materijalnog razvitka proizvodnje i njenog društvenog oblika.«³

Impresivne proizvodne snage savremenog kapitalizma i dalje održavaju na svojoj najvišoj potenciji podružljavanje izazvano koncentracijom i centralizacijom proizvodnje i kapitala, dok jačanjem povezanosti društvene proizvodnje ispoljavaju društvenost planiranja i socijalizacije odnosa. Uočava se zakonit proces ekonomskog udruženja rada u internacionalnim razmerama. U tom kontekstu se izražava i adekvatna uloga države u reprodukciji zadržavajući snažno svojstvo podružljavanja i socijalizacije. Ovi zakoniti procesi iskazuju i protivurečnu poziciju proizvođača. Jača njegov socijalni položaj i povećava se značaj i karakter njegovih ekonomskih funkcija. Sve to vodi negaciji kapital-odnosa, tj. izmenama u ekonomiji.

U suštini kapitalističke ekonomije, znači, leži zakonit proces stalnog razvijanja proizvodnih snaga koji u savremenim uslovima poprima karakter revolucionarnosti ali i prevazilaženje kapitalističkog načina proizvodnje kao njegova objektivna negacija. Istraživanje postavlja zadatak izučavanja savremenih manifestacija, tendencija i pravaca razvoja ovih pojava.

Savremene internacionalne tendencije ekonomske reprodukcije kao izraza visoko razvijenih proizvodnih snaga u svojoj osnovi i zakonito teže kroz najširu funkciju podružljavanja upravljanja ka načinu proizvodnje udruženog rada. Znači, prisustvuje opšta tendencija ekonomskog udruženja rada. Upravo u ovom predmetnom određenju leži potreba analize odnosa proizvodnih snaga samoupravno udruženog rada kao imperativa budućnosti.

³ Karl Marks, *Kapital*, »Kultura«, Beograd, 1947, god. Tom III, str. 766.